

УДК 82-03'06.09

*ДАНИЛЕНКО Людмила* – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри мовної підготовки, Запорізький державний медичний університет, вулиця Сталеварів, 31а, Запоріжжя, 69035, Україна ([ladadana17@gmail.com](mailto:ladadana17@gmail.com))

**ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-8617-6378>

**DOI:** <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.47.8>

**Бібліографічний опис статті:** Даниленко, Л. (2021). Кримпленове щастя: радянський одяг – образ часу в сучасній прозі. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія», 47, 58–66.* doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.47.8>

### КРИМПЛЕНОВЕ ЩАСТЯ: РАДЯНСЬКИЙ ОДЯГ – ОБРАЗ ЧАСУ В СУЧАСНІЙ ПРОЗІ

**Анотація.** У статті досліджено художню реконструкцію в сучасній прозі повсякдення радянської людини (твори М. Гримич «Юра», О. Забужко «Музей покинутих секретів», І. Карпи «З роси, з води і з калабані», М. Лаюка «Баборня»). Розглянуто зображення одягу як маркера минулого. Використано герменевтичний, проблемно-тематичний, порівняльно-історичний, біографічний методи дослідження.

Виявлено, що в текстах про радянське минуле сучасні письменники наповнюють художній простір достовірністю і відповідним колоритом, відновлює втрачену або деформовану постколоніальну пам'ять. Це важливо для вдумливого осягнення минулого. Смисловими деталями у творах про радянське минуле є образи одягу людей різних соціальних груп, тендерного й вікового складу. У романі «Музей покинутих секретів» О. Забужко виявлено символічність і впізнаваність образів, що ілюструють повсякдення. Описуючи одяг, авторка пояснює людські стосунки на тлі усталених норм радянського суспільства, що приречене на незворотну руйнацію. І. Карпа у творі «З роси, з води і з калабані» викриває безглуздя радянських норм життя, налаштовуючи на критичне сприйняття правди. Зображення повсякденного одягу радянської дитини, а особливо шкільної форми в цій книзі, іронічне й карикатурне. У романі М. Лаюка образ одягу радянської вчительки доповнює антураж ретропростору, демонструє соціальний стан та вдачу людини. Акценти на учнівській формі засвідчують тоталітарність радянської системи виховання, однолікість юних громадян, штампованість їхніх прагнень. М. Гримич у романі «Юра» виразно показала смаки в одязі головної героїні Клавки – персони зі столичної еліти. Це дало змогу виявити контраст соціальних пластів у Радянському Союзі.

Отже, художнє увиразнення одягу в сучасному українському романі про радянський час створює антураж минулого, виявляє типові риси зовнішнього вигляду людей. За допомогою іронії, сарказму, карикатури письменники показують достовірні картини колишнього життя, руйнують міфи про «щастя» радянського громадянина.

**Ключові слова:** радянське повсякдення, іронія, сарказм, ретропростір, ностальгія за радянським, художня деталь.

*DANYLENKO Liudmyla* – Candidate of Philological Sciences, Senior Lecturer at the Department of Language Training, Zaporizhzhia State Medical University, 31a, Stalevariv str., Zaporizhzhia, 69035, Ukraine ([ladadana17@gmail.com](mailto:ladadana17@gmail.com))

**ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-8617-6378>

**DOI:** <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.47.8>

**To cite this article:** Danylenko, L. (2021). Krymplenove shchastia: radianskyi odiah – obraz chasu v suchasnyy prozi [Crimplen happiness: Soviet clothes – the image of time in modern prose]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia «Filolohiia» – Problems of Humanities. “Philology” Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 47, 58–66.* doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.47.8> [in Ukrainian].

© Даниленко Людмила, 2021

## CRIMPLEN HAPPINESS: SOVIET CLOTHES – THE IMAGE OF TIME IN MODERN PROSE

**Summary.** *The purpose of the study is to analyze the artistic reconstruction of everyday life of a Soviet man in modern prose (M. Hrymych “Yura”, O. Zabuzhko “Museum of Abandoned Secrets”, I. Karpa “From dew, from water and from calabash”, M. Layuk “Babornya”). The image of clothes as a marker of the past is considered. The article uses hermeneutic, problem-thematic, comparative-historical, biographical research methods.*

*It has been found that in texts about the Soviet past, modern writers fill the artistic space with authenticity and appropriate color, restoring lost or distorted postcolonial memory.*

*This is important for a thoughtful comprehension of the past. The semantic details in the works about the Soviet past are the images of clothes of people of different social groups, gender and age. In the novel “Museum of Abandoned Secrets” O. Zabuzhko revealed the symbolism and recognizability of images that illustrate everyday life. Describing clothes, the author explains human relations against the background of established norms of Soviet society, which is doomed to irreversible destruction. In his work “From Dew, Water, and Calaban”, I. Karpa exposes the absurdity of Soviet norms of life, adjusting to a critical perception of the truth. The depiction of the Soviet child’s everyday clothes, and especially the school uniform in this book, is ironic and caricatured. In M. Layuk’s novel, the image of the Soviet teacher’s clothes complements the entourage of the retro space, demonstrates the social status and temperament of a person. Emphasis on the school uniform speaks of the totalitarianism of the Soviet system of education, the uniformity of young citizens, the stamping of their aspirations. M. Hrymych in the novel “Yura” clearly showed the tastes in the clothes of the main character Klavka – a person from the capital’s elite. This made it possible to identify the contrast of social strata in the Soviet Union.*

*Thus, the artistic expression of clothing in the modern Ukrainian novel about the Soviet era creates the entourage of the past, reveals the typical features of people’s appearance. Using irony, sarcasm, caricature, writers show authentic pictures of the past life, destroy the myths about the “happiness” of the Soviet citizen.*

**Key words:** *soviet everyday life, irony, sarcasm, retro space, nostalgia for Soviet, artistic detail.*

**Постановка проблеми.** Пам’ять про радянське минуле – особливий вид пам’яті, бо вона не тільки відтворює пережите, а ще й виявляє незручну правду, колись сфальшовану чи стерту; виводить постколоніальну людину зі стану забуття й тотальної «амнезії». «Щастя» будівника комунізму насправді не було настільки осяйним і переможним, як уявлялося воно мільйонам громадян – виокремленій зі світу спільноті.

Питання пам’яті про життя в Радянському Союзі проявляє травми покоління, які неможливо замовчувати. Політичні репресії, ламання національного духу, програмування масової свідомості, привчання до терплячості й моралізаторства – усе це було невіддільним від сірого побуту, спрощеного комфорту, контрольованого культурного розвитку. Саме умови повсякдення й колективного співжиття найбільше розбухують у середньостатистичного обивателя меланхолійні переживання за радянським. Така ностальгія – потяг до уявного, а не справжнього. «<...> Ностальгія

за радянською епохою охоплює суспільну пам’ять вибірково, причому активніше залучає приватні спогади, а не факти і статистики, що засвідчують дійсний стан речей», – зазначає Я. Поліщук (Поліщук, 2020, с. 127).

Отже, радянське минуле як об’єкт колективної та індивідуальної пам’яті перебуває у протистоянні між спробами ностальгічних «реміксів», які не мають шансів на сприйняття у світі (хіба що тільки в Росії), та в констатуванні реалій пережитого з викриттям, зіставленням, детальним аналізом. Дослідження радянського минулого в контексті проговорення травм суспільства, десятки років утримуваного за «залізною завісою» у його ілюзорній реальності, особливо актуальне в час зовнішньої воєнної агресії та ідеологічних атак проросійських сил всередині нашої країни.

У відтворенні специфічного радянського буття велике значення має сучасна художня література. Образ радянського часу постає в різних жанрових формах (автобіогра-

фія, політичний роман, мелодрама, детектив, хроніка тощо). Автори (С. Батурич, Ю. Винничук, П. Вольвач, П. Дараманчук, С. Процюк, Б. Крамер, В. Лис, С. Оксенік та інші) знаходять цікаві теми, конструюють драматичні, романтичні чи комічні сюжети, використовують оригінальні виражальні засоби, щоб проілюструвати події минулого, пояснити їхні наслідки для сьогодення. У площині ретрочасу українські письменники розробляють ідею відмови від радянської ідентичності як зайвої та шкідливої для державницького розвитку України.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Особливостями художньої реконструкції пам'яті зацікавлені літературознавці Я. Поліщук, О. Пронкевич, О. Пухонська, С. Філоненко. Привертають увагу їхні дослідження «радянськості» у текстах сучасного літературного простору. Дослідження художньої картини минулого невіддільне від розуміння історичного процесу. Тож напрацювання істориків М. Борисенка, Р. Любавського, А. Киридон, О. Коляструк, О. Стяжкіної та багатьох інших допомагають зрозуміти «нове бачення «старих» проблем» (Киридон, 2019, с. 22), проаналізувати специфіку відображення світу «гомо советікуса».

Накладання образів минулого на сучасне підкреслює знакові елементи свідомості, що мають інформативний і психологічний потенціали. Така специфіка пам'яті про травмоване колишнє в сучасному романі переконлива й емоційна. Художня реконструкція життєвого досвіду радянської людини детально показує її внутрішній і зовнішній світи, різні сфери буття – від глобального до повсякденного. Українська література втілює позицію сучасників, що сприйняли розвінчання міфів про свою історію як момент істини. Це зумовлює актуальність статті.

**Метою статті** є характеристика візуальних образів радянського минулого (період брежнєвського «застою»), власне одягу та побутових аксесуарів у творах М. Гримич «Юра», О. Забужко «Музей покинутих секретів», І. Карпи «З роси, з води і з калабані», М. Лаюка «Баборня». Його завданнями передбачено аналіз авторського бачення художньої типізації радянських громадян; пояснення підходів до художнього створення антуражу

як вияву соціальних цінностей; визначення особливостей використання художніх деталей відповідно до стилів різних письменників.

**Виклад матеріалу.** Образи пам'яті фіксують чіткі життєві моменти й емоції. Для людини, зануреної в ностальгію за радянським, такими орієнтирами є щасливі спогади про придбані в довгих чергах дефіцитні харчі або добути «по блату» чи «з-під поли» імпорتنі джинси й відрізи кримплєну на костюми, презентабельні туфлі чи запаморочливі парфуми. З усього пережитого, окрім епізодів молодості, найчастіше в пам'яті пострадянського індивідуума зринає якраз це. Інтенсивність переживань гомо советікуса в умовах абсолютизації політики партії та покірності сірому повсякденню викликана фанатичним споживацтвом, а не прозрінням щодо свого становища у кризі «брежнєвських п'ятирічок».

Художньо-естетичні засоби текстів можуть стати рушієм у відновленні правди і формуванні здорових емоцій – важливих для сприйняття минулого. Щоб досягти найкращого ефекту у відтворенні часу, письменники добирають прийоми, що забезпечують достовірність, актуальність, колорит і чуттєвість описаного. Для наповнення ретроплощини потрібні насамперед смислові деталі. Знаковими є образи вбрання – певного мірила вподобань і прагнень радянської людини. Акценти на передових чи вимушених тенденціях в одязі демонструють характер часу. Німецький історик К. Шльогель у книзі «Археологія комунізму» пише: «Якщо б хтось умів читати форми й кон'юктуру радянської моди, то він міг би знайти ключ до більш точного трактування історичних процесів» (Шльогель, 2018, с. 80).

Художня реконструкція затребувана, якщо в ній задіяні знаки, близькі та зрозумілі комунікаторам по обидва боки тексту. Особливо коли йдеться про читачів, для яких авторська нарація ілюструє їхнє колишнє життя, пробуджує, загострює судження про минуле.

У сучасному романі осягнення радянського часу візуалізує буття людей різних соціальних груп, гендерного й вікового складу на тлі суспільних подій, побутових і родинних стосунків. Зважаючи на особливості періоду, охопленого спогадами, письменники вибу-

довують опозиційність смислів – правди і фальші, колективного й особистісного, пропагандистського і духовного. Конкретно-чуттєвий світ виявляє опір критичного мислення ностальгічним переживанням.

У контексті повсякдення визначальним є художнє зображення гардероба радянської людини – речей, що «діставалися» правдою і неправдою й одягалися на святкові демонстрації, на роботу чи навчання. У зазначених творах змалювання одягу привертає увагу як традиційний засіб насичення ретроспекцій, поведінки та портретів персонажів. Кожен з авторів – представник елітарної чи масової літератури – по-своєму моделює художню ретроплощину з образами різної змістової ваги і художньої привабливості.

О. Забужко – майстер володіти словом, пише «мовою європейського інтелектуального роману» (Семків, 2012, с. 420). У шквалі аналітичних роздумів і характеристик кожна створена нею деталь вагома, адже входить у єдину систему організму твору і впливає на процеси в ньому. У романі «Музей покинутих секретів», за словами Р. Семківа, «незаперечно шедевральному творі» (Семків, 2012, с. 419), ретрообрази вільно заповнюють полотно спогадів різних періодів життя, зокрема й радянського. Ці образи продумані так, щоб достеменно чесно й чуттєво показати доступне та приховане в житті радянської людини, наголосити на проблемах, що турбують світ сьогодні.

Роман «Музей покинутих секретів» – сага про родовід тележурналістки Дарини Гоцинської та її коханого Андріяна. Події охоплюють великі пласти історичного часу від героїки і трагедій Української повстанської армії до розбудови української незалежності 2004 р. Кожен період і кожен залюднений простір активізує пам'ять. Радянське минуле має велике значення в розвитку сюжету й поясненні світоглядів персонажів. Авторка змальовує Київ 70–80-х рр., зосереджує увагу на радянських реаліях політичного, культурного та повсякденного життя. Спливає правда про спорудження в Києві палацу «Україна», що виявився надто гарним для столиці соціалістичної республіки. У цьому контексті розгортається трагедія Дарининої сім'ї. Її батько – талановитий архітектор, співавтор палацу, на довгий час запроторений до психлі-

карні. Мама намагається створити для доньки достойні умови життя й одружується із чоловіком, якого Дарина ненавидить. Інтереси й цілі дівчини, як і всього її покоління, формуються у світі неправди, ілюзій та контролю. Художні образи в тексті живі й викликають відповідні емоції. Описи зовнішності, точна вибудова діалогів, авторські коментарі – усе це творчий арсенал письменниці для розгортання задуму.

Повсякденність життя, утілена в радянському ретростилі речей, їхній деталізації й особливостях використання, висвітлює прагнення людей презентувати себе в соціумі. Увага на тенденціях в одязі фіксує моменти, що дають відчуття руху часу. О. Забужко вказує на символічність образів. Вагома деталь – чоловічі хутряні шапки. Їхня візуалізація несе смислове навантаження в картині традиційної жовтневої демонстрації в Москві на Красній площі (як і по всій території СРСР): «<...> Обличчя країни визначають чоловіки – принаймні тієї, що була. Пам'ятаєш, які вони носили шапки? Такі однакові, як уніформа, хутряні кубу-вушанки. «Пижикові», еге ж, ось як це звалось, – по-армійському вишикувані лави мовчазно чорніючих «пижиків» на трибуні Мавзолею 7-го листопада <...>» (Забужко, 2013, с. 12). Змалювання чоловічих шапок у динамічній масовці вирізняє типи, що становлять явище соціальної одноманітності та структурованості. Варто зауважити, що у пропагандистських колективних заходах – «своєрідній хореографії пересування мас» (Шльогель, 2018, с. 30), як точно визначив К. Шльогель, серед транспарантів, картонних макетів техніки та повітряних кульок виділялися постаті високопосадовців у шапках на трибунах. Ті ефектно запевняли громадян у вічному щасті за присутності влади. Хутряна шапка як символ радянського благополуччя – вдала ілюстрація в сатиричному контексті: механізм безликих «гвинтиків» повинен обов'язково демонструвати своє «щастя».

Художні деталі в романі найточніше демонструють характер, підкреслюють найсуттєвіше і створюють умови для гри уяви. Побутовий портрет типового радянського чоловіка в романі О. Забужко дуже стислий, але сповнений важливих смислів. Наприклад, подано мінімум інформації про зовнішність дяді Володі – вітчима Дарини. Це

«звичайнісінький жлоб у синіх спортивних штанах із спузирілими коліньми» (Забужко, 2013, с. 117); із «знущальним пуком у сині спортивні штани» (Забужко, 2013, с. 309). Візуалізуючи інформацію, авторка не просто показує штани, а сутність того, хто їх носить. Це ница, підступна людина, що скористалася чужою любов'ю, принизивши її до побутового рівня. Образ дяді Володі в ретрочасі виділяє нюанси типу радянської людини, а саме «домашнього» чоловіка, «совковий» світогляд якого обмежений трьома маркерами: диван, телевізор, холодильник.

Одяг радянської людини в «Музеї <...>» виявляє прагнення і стосунки на тлі усталених норм суспільства, приреченого на незворотну руйнацію. Розповіді про імпортерство – це розрив шаблону про добробут у СРСР. Яскравий спогад героїні про джинсові штани й сорочку, які родина отримала посилкою з Канади на початку 80-х рр., ілюструє пошук виходу за межі безликість і тиску. Джинси, власне, й уособлюють свободу. Захоплення красивим і недоступним («Мамцю ріднесенька: перші твої лівайси», (Забужко, 2013, с. 14) – це виклик злидням та заборонам. Емоційність увиразнює контраст протилежних світів – консервативного і прогресивного. Імпортерний одяг став частиною умовного заряду, що таки вибухнув, знищивши тоталітарну імперію.

Твір І. Карпи «З роси, води і калабані» – автобіографічна розповідь зі щирими зізнаннями, смішними ситуаціями й дошкульними коментарями про життєвий період від дитячих років до становлення й визнання як особистості. Передусім захоплює перша частина книги «З роси <...>». Тут розгортається пізнавальна комічна картина радянського світу, у якому росте та розвивається дівчинка, непередбачувана і креативна. На час розпаду СРСР Ірені Карпі було 11 років, тож спогади про дитинство – це кумедні яскраві замальовки з непередбачуваними дитячими враженнями. Головні події розгортаються в місті Яремче, де живе героїня з родиною. Сімейний побут, шкільні турботи й розваги охоплюють повсякдення звичайних людей в умовах пошуку комфорту та самовираження. Безглуздя радянських норм життя з погляду наївної, але кмітливої дитини здається карикатурним, що викликає в читача

вибух сміху й налаштовує на критичне сприйняття правди.

Ставлячись до художнього слова з «підвищеною інтимністю» (Голобородько, 2010), І. Карпа своє уявлення й відчуття про радянський час утілює в легкій іронічно-світлій манері з оригінальними провокативними коментарями й ілюструванням дійсності з несподіваних ракурсів. Письменниця нестримна в коментуванні шкільної форми. Не переймаючись делікатністю, вона асоціює школу з «дурними білими фартушками, комірцями, бантами» (Карпа, 2013, с. 78). На вістрі комізму зображено образ жовтенятської зірочки. Письменниця навмисно поєднала невимушені дитячі враження з гострою насмішкою, щоб руйнування радянського міфу набуло анекдотичного характеру – смішного, але із серйозним смислом. «Розгерматизація» ідола, «портретик» якого найменші школярі мусили носити на значках, саркастично викриває зухвалість нав'язування тенденційності з малолітства: «У всіх <...> був навіки викарбуваний – ні, не в серці, а на зірочці металевій, з золотком зі зворотного боку, – володя-ульянов, кучерява бестія, що розбила синє горня й не зізналася» (Карпа, 2013, с. 65). Кумедна гра з образливими словами, емоційною контрастністю цілком знецінює радянську канонічну символіку.

Зображення повсякденного одягу радянської дитини у творі І. Карпи легко-іронічне, з яскравими «смачними» зауваженнями про нелогічність і недосконалість певних його ознак. Авторка показує відоме й звичне з «прикольними» неупередженими коментарями. Критичні спостереження в розлогіму описі – це неприховане висміювання з відповідними жаргонами: «Мене <...> найбільше тривожила естетика «хлопчатобумажної колготи». Цього ганебного рябого витвору легкої промисловості Радянського Союзу, котрий (витвір) завжди спадав, і морщився, і натирав між ногами хвилястою «жопою», і тримав форму ноги власника з припуском» (Карпа, 2013, с. 56). Нонкоформістська чутливість письменниці до неповноцінного та зайвого вимальовує карикатурний образ колготів: «Зате в них можна було заодно вдягати хлопців і не можна було переплутати, де зад, а де перед, – такими промовистими були

жирні шви» (Карпа, 2013, с. 56). Авторський стиль І. Карпи відповідає природі іронічного викриття радянського минулого.

М. Лаюк, відтворюючи життя у СРСР, занурюється в часи, які відомі йому лише збоку, адже сам він народився в незалежній Україні. Інтерес автора до теми радянського минулого підтверджує гостроту проблеми. У романі «Баборня» провокаційно зображено долю вчительки Марії Василівни Семенко, яка свій професійний шлях почала ще за часів «союзу нерушимого» (Лаюк, 2017, с. 200), а тепер у 71-річному віці аналізує пережите. Радянська школа 70-х рр. з атеїстичним гуртком, парадами «на честь Жовтневої революції», виловлюванням колядників на Святвечір – це образ часу, у якому Марія Василівна знайшла своє місце. Її консервативність і зверхність у стосунках з учнями й колегами, турбота про «прикрашення особової справи» (Лаюк, 2017, с. 169) переплітаються зі вседозволеністю в отриманні бажаного – коханця, чоловіка іншої вчительки, Анни, соціального пріоритету, гарного вбрання тощо. Збурює плинність такого життя страшна таємниця її чоловіка, підполковника КДБ, що мав особисту причетність до вбивства мирних людей. Письменник шукає витоки формування сучасного в минулому, використовує знаки суспільної пам'яті. Він пише «про наше суспільство, про його часом дуже дивакуваті мутації радянських і пострадянських часів, про долю маленької людини, що опинилася посеред цих мутацій і викликає якщо не співчуття, то хай уже хоч інтерес», – так стверджує О. Коцарєв (Коцарєв, 2016).

Автор намагається достовірно змалювати простір, у якому діють його герої. Демонстрація речей дещо обмежує гру уяви та все ж відіграє певну роль у розумінні минулого. Одяг, як художня деталь, демонструє різні соціальні типи радянських людей. М. Лаюк сконцентровує увагу на жіночому вбранні – кримпленовому костюмі Марії та зелено-червоній хустці Анни (обидві вчительки із протилежними життєвими пріоритетами і поведінкою). В одязі Марії підкреслено привілейованість особи, беззаперечну визначеність особливого статусу в суспільстві. У неї був «кримпленовий костюм, якого не могла просто так мати звичайна людина <...>» (Лаюк,

2017, с. 25). А в постаті Анни увиразнюється меншовартість жінки, витіснення її в нішу простолоуду: «Анна завжди ходила в одній і тій самій зелено-червоній хустині, і від неї часом немилосердно смерділо свинями» (Лаюк, 2017, с. 26). Зображення одягу вказує на несумісність перебування двох жінок у спільному просторі, що увиразнює конфлікт твору.

М. Лаюк переважно конкретизує речі, не надаючи їм експресивності. У ретроінтер'єрі деталі доповнюють антураж: «<...> У велетенській дубовій інкрустованій та різьбленій шафі на вішаку чекала на чиесь соковите граційне тіло червона сукня <...> Крім плаття, Марія помітила в іншій шафі прекрасну песцеву шубу, а у ванні – купу різної косметики, імпортової, і – о небеса! – парфуми “Lancome”» (Лаюк, 2017, с. 81). Перелік подробиць демонструє соціальний стан (Марія – дружина підполковника у відставці, набагато старшого за віком). До опису майна автор додає коментар, яким підкреслює ідейний смисл твору: «За ці речі деякі вельми нестійкі перед вітрами моди могли б і вбити» (Лаюк, 2017, с. 81), змальовує в такий спосіб характер радянського соціуму.

Помітне місце в тексті відведено ілюстрації типових рис радянських учнів, зокрема шкільній формі. М. Лаюк вибудовує колективні портрети з безликими рисами-штампами під час параду 7 листопада – головного комуністичного свята: «Попереду колони вишикували найвродливіших дівчат з велетенським червоним оксамитовим полотнищем <...> Наймолодші були одягнуті в коричневі спіднички, білі кофтинки й червоні галстуки» (Лаюк, 2017, с. 53). Посутнє враження про тоталітарність радянської держави передають інформаційні елементи: «військова форма», «рубінові зірки» на пілотках у дівчат, «червоні прапорці» у руках дітей, «велетенське червоне оксамитове полотнище із зображенням Леніна, Енгельса, Маркса» (Лаюк, 2017, с. 53). Сцена урочистостей і подробиці участі дітей у «жовтневій» демонстрації – це гірка сатира, перетворення пафосності на цинізм. У холодну погоду школярі мали познімати пальта, віддати їх учительці і мерзнути «у кофтинках і сорочках» «тільки щоб червоний галстук виділявся на білому фоні» (Лаюк, 2017, с. 53). М. Лаюк указав на елементи

життя радянського суспільства, що традиційно спливають у пам'яті причетних до тих подій. Авторська позиція тут безкомпромісно викривальна.

Роман М. Гримич «Юра» – це твір про життя в українській столиці 1968 р. Крупним планом виведено яскраві типи представників радянського суспільства. Авторка розповідає про будні та свята компартійної еліти, членів Спілки письменників, комсомольських ватажків і радикально налаштованої молоді. Суспільні й особисті конфлікти охоплюють складні питання життя у СРСР – державний контроль громадян, ідеологічні чистки, соцреалізм у мистецтві, початок дисидентського руху, шістдесятництво, підпілля Греко-католицької церкви, вторгнення радянської армії в Чехословаччину.

Для повнішого осмислення сутності радянської держави створено детальну картину повсякдення. Житло, розваги, їжа, одяг повідомляють про суперечливий час і пристосування до правил (або ж виклик!) людей із різними цінностями. Я. Поліщук зауважує, що авторка прагне знайти компроміс між крайнощами, які репрезентують Радянський Союз, – дискредитацією та замилюванням. «Не ідеологічні проблеми цікавлять письменницю насамперед – її основну увагу привертає чисто людська, гуманістична сторона суспільної ситуації 1968 р., що проявляється через приватне життя, побутові інтереси, любовні інтриги тощо» (Поліщук, 2021). Очевидним є й те, що М. Гримич створила душевний текст про молодість свого покоління. Вона попрацювала з ретрообразами так, щоб читач зміг пройтися духом часу, вдумливо зважити умови і пропозиції, розподілені в суспільстві. Деталі повсякдення тут найкраще допомагають виявити щирі прагнення радянської людини.

Виразні смаки головної героїні – Клавки. Її одяг – це маркер жіночої персони зі столичної еліти. Клавка працює завідувачкою редакції видавництва «Молодь», знайома з багатьма письменниками, добре орієнтується в літературі. Вона інтелектуальна, красномовна, чуттєва. Клавка ще й дружина партійного високопосадовця та мама студента, комсорга факультету. Побутові можливості в неї широкі, а смаки витончені. Це помітно в облаштуванні квартири й дачі, у приготуванні

страв і в організації сімейних свят. Про те, як одягається Клавка Бакланова і якими парфумами користується, письменниця розповідає із симпатією, сповна насолоджуючись різними жіночими «штучками», заохочуючи читача до оглядання речей, які могли належати жінці лише з особливим статусом. Письменниця акцентує увагу на найменших дрібницях, повідомляє не тільки про смаки й характер героїні, а й про загальну специфіку повсякдення у СРСР – для когось несприятливого, а для когось комфортного. До того ж робить це м'яко і без іронії. Головний ідейний смисл полягає в контрастності деталей. У Клавки є речі, що привіз їй чоловік з-за кордону, і ті, що купила сама в радянських магазинах. Тут добре спрацьовує інтимність буденної атмосфери. Красномовним є образ Клавчиних нічних сорочок: «Вітчизняну, схожу на комбінацію, зроблену з ацетату», що «вночі стріляє електрикою», жінка ладна комусь «віддарувати» («Це ж додуматись – виробляти нижню білизну з ацетату! Бр-р-р!»); Інша річ – чеська трикотажна сорочка «на шлейках» (Гримич, 2020, с. 176–177).

Обов'язковий атрибут жіночої моди кінця 60-х рр. ХХ ст. – кримпленова сукня. У Клавки вона одна із кращих («чеська!»), тож одягає в особливі моменти, навіть якщо не за погодою («Трохи паритиме <...> Але, як то кажуть, краса вимагає жертв» (Гримич, 2020, с. 177). Дефіцитних парфумів у жінки вдосталь, а в потрібний момент (скажімо, під час зборів на зустріч із колишнім коханим) віддає перевагу найвишуканішим: «Які? «Дзінтарс» чи «Слімат»? «Дзінтарс» практичніші, і пляшечка в них компактніша <...> Але <...> рука сама кладе французькі парфуми в сумку <...>» (Гримич, 2020, с. 177). Так само «гедерівський» крем для тіла «Florena» у виборі жінки безкомпромісно перемагає звичайне вітчизняне «Молочко мигдальне». Художня деталізація повсякдення минулого з асоціативним відчуттям запахів, тактильності, блиску та барв близька, здавалося б, до нарративу ностальгії. Водночас у насиченому композиційному рішенні увагу приділено полярності образів речей – привабливих імпортних та недоладних вітчизняних. Це спрацьовує на асоціативне зіставлення й аналіз справжнього стану речей.

Мають місце у романі «Юра» і відверто критичні характеристики минулого. Контраст соціальних світів розлого подано у стосунках Клавки з Єлизаветою Прохоровою – вірною подругою, письменницею, ветеранкою війни. Матеріальна безтурботність і пристосування до постійних нестач мирно вживаються у дружбі двох жінок. Водночас помітні конфлікти «щасливого» добробуту і «пріоритетності» людини-гвинтика. В одному з епізодів ключовим є образ синьої сукні Прохорової, яку та замовила в ательє індпошиву. Специфіка роботи будинків побуту була такою, що сукню довелося чекати аж п'ять років. Жінка з гіркою іронією ділиться, як її принижували через вік («Пойміте, жінчина, у них свадьба, а вам куда спешить?») (Гримич, 2020, с. 185), відмовляли через завантаженість («Дама, успокойтесь, ви у нас не одна!») (Гримич, 2020, с. 185)). І таки пошили ту сукню, бо довелося йти на чергову примірku «при параді», брязкаючи «нагородами на груді» (Гримич, 2020, с. 185). Тепер «безнадійно старомодна» одежина годиться тільки для «урочистих зборів ветеранів» та «уроку пам'яті» у школах, а не для прогулянок Хрещатиком. Саркастична антитеза тут пряма: «І що мені було робити? Викинути? Не можна! Я ж не мільйонерша! <...> Я ж не Клавка, якій на блюдечку з золотою кайомочкою все подається: латиський трикотажний костюмчик <...> Чеське взуття – бери, люба, і ні в чому собі не відмовляй! Чеська біжутерія, модний кримпленчик – вуаля!» (Гримич, 2020, с. 186). Ретрокартини повсякдення в романі М. Гримич щільно наповнені образами, що розвивають уяву, навіюють спогади, загострюють меланхолійні почуття. Така естетизація минулого природна для мотивів ностальгії. Письменниця використала маркери пам'яті, які фіксують правду життя, а не упереджену уяву.

**Висновки.** Отже, зображення, зображення гардероба людини в різних творах відіграє певну концептуальну роль: демонструє антураж минулого, характеризує персонажів, виявляє типовість радянського соціуму. Повсякденність, а саме вбрання людей, висвітлено засобами комічного (іронія, сарказм, карикатура). Письменники урізноманітнюють художній простір, створюють достовірні картини минулого, показують людину в різних умовах – контрасті вітчизняної сірості й імпоротної вишуканості. Автори звертають увагу на святковість і буденність ситуацій, у яких портрети радянських громадян, номенклатури, ветеранів, робітників, письменників, учителів, школярів, правдиво ілюструють час.

О. Забужко через описи вбрання персонажів пояснює приченість на незворотну руйнацію тоталітарної країни. І. Карпа висміює безглуздя консервативних норм життя радянських людей, зокрема дітей. М. Лаюк засвідчує сірість і безперспективність розвитку індивідуальності у СРСР. М. Гримич розгортає протилежні світи – пересічних громадян і представників столичної еліти.

Кожен з авторів показує ретрочас і ретрообрази відповідно до особливостей свого художнього стилю і світоглядних інтересів. Важливо те, що сучасна українська проза розвінчує радянські міфи і посилює процес відторгнення ментальних рис «совка» як ганебного явища в долі українського народу.

Перспективи подальших досліджень. Окреслені проблеми ця стаття не вичерпує. Зображення сучасними українськими авторами повсякдення у СРСР цікаве й важливе для подальшого дослідження теми пам'яті про радянське минуле.

## ЛІТЕРАТУРА

- Голобородько Я.** Ірена Карпа – флореаль стьоб-реальності. *ZN, UA*. 12.11.2010. URL: [https://dt.ua/CULTURE/irena\\_karpa\\_floreal\\_stob-realnosti.html](https://dt.ua/CULTURE/irena_karpa_floreal_stob-realnosti.html) (дата звернення: 19.03.1921).
- Гримич М.** Юра : роман. Київ : Нора-Друк, 2020. 352 с.
- Забужко О.** Музей покинутих секретів : роман. Київ : Комора, 2013. 832 с.
- Карпа І.** З роси, з води і з калабані. Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2013. 496 с.
- Киридон А.** Спогади і постпам'ять у символній системі координат (ре)конструювання минулого. *Життя «по-радянськи»: проблеми вивчення та інтерпретації (із циклу «Повсякдення: візії та смисли»)* : збірник матеріалів IV Всеукраїнського науково-теоретичного семінару, 27–28 квітня 2018 р., м. Вінниця / за ред. О. Коляструк ; Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. Вінниця : ТОВ «Твори», 2019. С. 105–116.



- Коцарєв О.** Що означає слово «Баборня», або Новий український прозаїк. *Друг читача*. 10.11.2016. URL: [https://vsiknygy.net.ua/shcho\\_pochytaty/review/47216/](https://vsiknygy.net.ua/shcho_pochytaty/review/47216/) (дата звернення: 14.03.2019).
- Лаюк М.** Баборня : роман. Львів : Видавництво Старого Лева, 2017. 304 с.
- Любавський Р.** Студії з робітничої історії в Україні : «радянські» сюжети та пострадянські контексти. *Життя «по-радянськи»: проблеми вивчення та інтерпретації (із циклу «Повсякдення: візії та смисли»)* : збірник матеріалів IV Всеукраїнського науково-теоретичного семінару, 27–28 квітня 2018 р., м. Вінниця / за ред. О. Коляструк ; Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. Вінниця : ТОВ «Твори», 2019. С. 22–31.
- Поліщук Я.** Наші прекрасні шістдесяті (?). *Буквоїд*. 22.01.2021. URL: <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2021/01/22/105515.html> (дата звернення: 24.06.2021).
- Поліщук Я.** Пошуки Східної Європи : тіні минулого, міражі майбутнього. Чернівці : Книги-XXI, 2020. 192 с.
- Семків Р.** Леді Годіва із країни дулібів. *Літературна дефіляда. Сучасна українська критика про сучасну українську літературу*. Київ : Темпора, 2012. С. 404–427.
- Шльогель К.** Археологія комунізму, або Росія у XX столітті. Реконструкція картини / пер. з нім. І. Витрикуш. Київ : Дух і літера, 2018. 120 с.

#### REFERENCES

- Holoborodko, Ya.** (2010). Irena Karpa – floreal stob-realnosti [Irena Karpa is a floral joke of reality]. *ZN, UA*. URL: [https://dt.ua/CULTURE/irena\\_karpa\\_floreal\\_stob-realnosti.html](https://dt.ua/CULTURE/irena_karpa_floreal_stob-realnosti.html) [in Ukrainian].
- Нрумч, М.** (2020). *Yura [Yura]*. Kyiv : Nora-Druk [in Ukrainian].
- Zabuzhko, O.** (2013). Muzei pokynutykh sekretiv [Museum of Abandoned Secrets]. Kyiv : Komora [in Ukrainian].
- Карпа, І.** (2013). Z rosy, z vody i z kalabani [From dew, from water and from calabash]. Kharkiv : Knyzhkovyi Klub “Klub Simeinoho Dozvillia” [in Ukrainian].
- Kyrydon, A.** (2018). Spogad i post-pamyat u symvolichnij systemi koordynat (re)konstruyuvannya mynulogo [Memories and post-memory in the symbolic coordinate system of (re)constructing the past]. *Zhyttia “po-radiansky”: problemy vyvchennia ta interpretatsii (iz tsykladu “Povsiakdennia : vizii ta smysly”) – Life “in the Soviet way”: problems of study and interpretation (from the series “Everyday life: visions and meanings”)* : Proceedings of the IV All-Ukrainian scientific-theoretical seminar. Vinnytsia : Tvory. Pp. 105–116 [in Ukrainian].
- Kotsariiev, O.** (2016). Shcho oznachaie slovo “Babornia”, abo Novyi ukrainskyi prozaik [What does the word “Babornia” or New Ukrainian prose writer mean?]. *Reader’s friend*. URL: [https://vsiknygy.net.ua/shcho\\_pochytaty/review/47216/](https://vsiknygy.net.ua/shcho_pochytaty/review/47216/) [in Ukrainian].
- Laiuk, M.** (2017). Babornia [Babornia]. Lviv : Vydavnytstvo Staroho Leva [in Ukrainian].
- Liubavskiy, R.** (2018). Studiyi z robitychoyi istoriyi v Ukrayini: “radianski” siuzhety ta postadianski konteksty [Study of working history in Ukraine: “soviet” plots and post soviet contexts]. *Zhyttia “po-radiansky”: problemy vyvchennia ta interpretatsii (iz tsykladu “Povsiakdennia: vizii ta smysly”) – Life “in the Soviet way”: problems of study and interpretation (from the series “Everyday life: visions and meanings”)* : Proceedings of the IV All-Ukrainian scientific-theoretical seminar. Vinnytsia : Tvoty. Pp. 22–31 [in Ukrainian].
- Polishchuk, Ya.** (2021). Nashi prekrasni shistdesiati (?) [Our beautiful sixties]. *Bukvoyd*. URL: <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2021/01/22/105515.html> [in Ukrainian].
- Polishchuk, Ya.** (2020). *Poshuky Skhidnoi Yevropy: tini mynuloho, mirazhi maibutnoho [The search for Eastern Europe: shadows of the past, mirages of the future]*. Chernivtsi : Knyhy-XXI [in Ukrainian].
- Semkiv, R.** (2012). Ledi Godiva z krayiny dulibiv [Lady Godiva from the land of the Dulibs]. *Literaturna defiliada. Suchasna ukrainska krytyka pro suchasnu ukrainsku literaturu. Library “LitAccent”* Kyiv : Tempora. Pp. 404–427 [in Ukrainian].
- Shlogel K.** (2018). Arkheolohiia komunizmu, abo Rosiia u XX stolitti. Rekonstruktsiia kartyn [Archeology of Communism, or Russia in the XX century. Reconstruction of the picture] / Ivanny Vytrykush, Trans. Kyiv : Dukh i litera [in Ukrainian].